

تأثیر عوامل مختلف اجتماعی - فرهنگی در شکل‌گیری هویت سواحل و بنادر خلیج فارس

محمد مهدی محمودی

دکترای معماری D.P.L.G از دانشگاه UPA تولوز فرانسه، استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده معماری دانشگاه تهران

لیدا اسلامی

کارشناس ارشد معماری و کارشناسی ارشد معماری منظر از دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

مقدمه

سواحل به عنوان یکی از پهنه‌های جمعیتی فعال کشور مطرح هستند که تعاملات اجتماعی و روابط مردم، موجب شکل‌گیری هویت ارتباطی در آنها می‌شود و این ماهیت، در نتیجه ارتباطات درون‌مرزی و برون‌مرزی مردم، در سواحل جنوب و شمال کشور، تقویت می‌گردد.

در جریان روابط فی‌مابین ایران و کشورهای همسایه شمالی و جنوبی، رخدادهای جدید اقتصادی، بازرگانی، فرهنگی، اجتماعی و ... به وقوع می‌پیوندد که از یک سو سبب معرفی فرهنگ و تمدن ایران و کشورهای همجوار دریایی به یکدیگر می‌شود و از سوی دیگر، ممکن است خطر تسری ناهنجاری‌های تمدن غربی به داخل کشور را به دنبال داشته باشد.

فعالیت‌های بازرگانی نیز در انواع قانونی و غیرقانونی، در سواحل مرزی کشور، بسیار رایج هستند. هدایت قانونمند

ورود و خروج کالاها از طریق مرزهای دریایی (سواحل)، از ابعاد مختلف، سبب رونق بخشی اقتصادی، اشتغال‌زایی، رشد صنعت صادرات و واردات و ایجاد صنایع خرد دیگری خواهد بود. ولی گاهی این فرصت‌ها در صورت بهره‌گیری نکردن شایسته، به تهدیدهایی بس عظیم تبدیل می‌شوند که ممکن است صدمات جبران‌ناپذیری را برای کشور به دنبال داشته باشند. شناخت دقیق ابعاد مختلف هویت و نقش سواحل از یک سو، تأثیر عوامل اجتماعی - فرهنگی بر این هویت را روشن کرده و از سوی دیگر، کنترلی بر عملکرد سواحل خواهد بود.

این مقاله در ابتدا، به شرح ابعاد متنوع کارکردی سواحل مختلف پرداخته و سپس، برای روشن‌تر شدن موضوع، به عنوان نمونه مورد مطالعه، بر چگونگی تأثیر عوامل مختلف بر شکل‌گیری هویت شهر ساحلی بندرعباس متمرکز شده است و سرانجام، با عنایت به عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت سواحل، به ارائه راهکارهایی برای حفظ و احیای هویت، منجر شده است.

عکاس: محمداسعد نقشبندی

اقوام آریایی، بدوی‌ترین سکونت‌گاه‌های خود را در حاشیه خزر برپا کرده‌اند. این بخش از سواحل، هم اکنون بیش‌ترین تراکم جمعیت در واحد سطح را به خود اختصاص داده‌اند.

بخش دیگری از سواحل، که وسعت و پراکندگی بیشتر جمعیت را در خود دارد، پهنه جنوبی کشور و سواحل حاشیه خلیج فارس است.

نقش سواحل کشور به عنوان زیستگاه‌های جمعیتی
اهمیت نوار ساحلی دریاها تا بدان حد است؛ که مطابق آمارهای به دست آمده، ۲۵٪ جمعیت جهان در فاصله ۲۵ کیلومتری از دریا و ۳۹٪ جمعیت نیز در یکصد کیلومتری از دریاها ساکنند. در ایران، مسیری حدود ۵۷۷۳ کیلومتر ساحل در جنوب و شمال وجود دارد، به طوری که حدود یک چهارم آن را مناطق شمالی و مابقی را مرزهای جنوبی به خود اختصاص داده‌اند. نخستین

دیگر، هویت، یک فضای تصویری است که ذهن بیننده، انتظار بازبینی آن را در بازدیدهای بعدی دارد. هرچه میزان خاطره‌انگیزی یک فضا بیشتر باشد، هویت آن فضا قوی‌تر است. یعنی در هر بازدید، تداعی روشن‌تری از تصاویر قبلی در ذهن بیننده نقش می‌بندد.

از آنجایی که ذهن انسان، تمایل به مطابقت دادن فضاهای ادراک شده با رفتارهای عادی و روزمره خود دارد، هویت یک فضا، سبب ارتقای مطلوبیت و پویایی و حیات هرچه بیشتر آن خواهد بود. در یک تعریف می‌توان گفت، که فضای با هویت، فضایی است که ماهیت واحدی در گذشته، حال و آینده داشته باشد و البته این ماهیت واحد، در طول زمان می‌تواند متنوع نیز باشد.

عناصر تأثیرگذار بر شکل‌گیری هویت سواحل

بارزترین ماهیت ساحل، ماهیت طبیعی و جغرافیایی آن است. از آنجایی که این ماهیت، از بدو تشکیل، همراه سواحل بوده است، بستری برای شکل‌گیری سایر ابعاد هویتی تلقی می‌گردد. هویت طبیعی سواحل، شاخصی جهانی داشته و در انواع اقلیم‌ها، تعاریف کاربری خاص خود را داراست. نوع بهره‌برداری از پتانسیل‌های طبیعی سواحل و تداوم آن فعالیت‌ها در فرایند زمان، سبب شکل‌گیری ابعاد دیگری از هویت سواحل در این بستر طبیعی خواهد بود. فعالیت‌های اقتصادی که جزو ابتدایی‌ترین نیازهای اجتماعی بشر بوده‌اند، در اولین بهره‌برداری‌ها از ساحل، مورد توجه قرار گرفتند.

استفاده‌های صیادی از سواحل، نوعی از فعالیت‌های اقتصادی هستند که در ایجاد ماهیت صیادی سواحل مؤثرند. این هویت، آن‌چنان قوی و خاطره‌انگیز است، که غالب گردشگران در سفر به شهرهای آن مناطق، به استفاده از غذاهای دریایی تمایل نشان می‌دهند. از طرف دیگر، بومیان منطقه نیز در برنامه‌های غذایی خود، از انواع آبریان استفاده می‌کنند.

برخی از این عملکردها در قلمرو بومی و برخی دیگر در قلمرو ملی مطرح‌اند. به عنوان مثال، گردشگری از دیگر ابعاد

با نگرشی اجمالی به چگونگی مرزبندی شهرها در سرتاسر کشور، درمی‌یابیم که این تراکم در نواحی شمالی و غربی کشور بیشتر است. در بخش شرقی، استان‌های جدید خراسان شمالی، خراسان جنوبی و خراسان رضوی قرار گرفته‌اند که استان‌های به نسبت وسیعی محسوب می‌شوند و البته گستردگی جاده‌های ارتباط بین شهری نیز، در آنها نسبت به شهرهای شمالی و غربی، کمتر است.

نقش سواحل در برقراری ارتباطات برون‌مرزی و درون‌مرزی

از آنجایی که سواحل کشور، بیشتر، لبه‌های مرزی کشور را تشکیل می‌دهند، توجه به نقش ارتباطی سواحل با کشورهای همسایه، بسیار جدی و ضروری به نظر می‌رسد. این ارتباط در سواحل شمالی، به دلیل مسدود بودن حاشیه دریا، محدودتر بوده و از آرامش و امنیت بیشتری برخوردار است. ولی در سواحل حاشیه خلیج فارس که به عنوان چهارراه جهانی مطرح است و تعاملات اجتماعی و تجاری بسیاری در سطح بین‌المللی، در آنجا اتفاق می‌افتد، این ارتباط از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و می‌تواند، به عنوان بستری مناسب برای بروز تخلفات در بخش واردات و صادرات باشد. این تخلفات ممکن است، انجام عملیات قاچاق کالا، انسان و ... باشد یا تبادلات فرهنگی، اجتماعی و تجاری که از این دروازه‌های کشور میسر است.

شرایط اقلیمی مساعد در شهرهای شمالی، سبب شده که همجواری آنها نزدیک‌تر باشد، ولی در شهرهای جنوبی، این امر از تراکم کمتری برخوردار است. در میان شهرهای حاشیه سواحل خلیج فارس، شهر بندرعباس به دلیل قرارگیری در نقطه تقعر این نوار ساحلی و مجاورت با تنگه هرمز، به منظور ارتباط جاده‌ای با شهرهای مرکزی و پایتخت، از موقعیت مناسب‌تری برخوردار است و نیازمند مسافت کمتری برای رسیدن به آنهاست.

هویت شهرهای ساحلی

منظور از هویت، خاصیتی است که در نتیجه انطباق یک پدیده با تصویر مشابه آن در ذهن ایجاد می‌شود. به عبارت

هویت در قلمروی ملی

آنچه سبب خاطره‌انگیزی یک فضا می‌شود، هویت آن در قلمرو ملی است. قلمروهای ملی و در سطح کلان، قلمروهای منطقه‌ای که برای یک فضا مطرح‌اند، در نتیجه هویت غنی آنها شکل گرفته‌اند. هویت یک فضا در قلمرو ملی گاهی جنبه نشانه‌ای پیدا کرده و به عنوان شناسه آن فضا در میان ملت‌ها، مطرح می‌گردد.

این شناسه فضایی، مجموعه‌ای از فرهنگ‌ها، تمدن‌ها، آداب و رسوم قومی، شیوه‌های زیستی و صنایع دستی است. به بیان دیگر، عملکرد بومیان در تبلور بیرونی خود، تطابقی در ذهن ایجاد می‌کند که همان هویت منطقه در قلمرو ملی محسوب می‌شود. لذا همسانی هرچه بیشتر عملکرد بومیان در طول زمان، حاکی از قوت هویت و تأثیرناپذیری آنها از هجوم فرهنگ‌ها، شیوه‌های زندگی و گویش‌های متنوع وارداتی است.

شناخت هویت شهر ساحلی بندرعباس

بندرعباس، به عنوان یک شهر با حوزه نفوذ استانی مطرح نیست، بلکه حوزه نفوذ آن، عملاً از سطح استان فراتر رفته و با توجه به نقش ویژه آن در اقتصاد کلان مملکت و مجاورتش در کنار تنگه هرمز، از دیرباز دارای موقعیت بین‌المللی بوده است. بنابراین زیرساخت‌ها نیز در این شهر، توسعه بیشتری داشته و تعداد بسیاری از جاده‌های کشوری و بین‌شهری، میان بندرعباس و شهرهای همجوار، از قدیم موجود بوده است.

مطرح بودن بندرعباس در عرصه بین‌المللی، سبب شده است تا سیمای شهری و ساحلی آن، به عنوان چهره و سیمای ایرانی و هویت سرزمین پهناور اسلامی ایران تلقی گردد.

صرف‌نظر از نقش کلیدی این شهر به عنوان قطب مهم اقتصادی - تجاری، نقش گردشگرپذیری آن در ایام نوروز و تعطیلات، در میان استان‌های همجوار، بسیار خودنمایی می‌کند. با توجه به رشد روزافزون گردشگران ورودی به این شهر، می‌توان در آینده، افزایش میزان رفت و آمدهای تجاری

هویتی سواحل است که در قلمرو ملی مطرح است. توانایی و قدرت طبیعی دریا، شرایط مطلوب آب و هوایی و مناظر زیبای ساحل، از جمله جاذبه‌های قوی در جذب گردشگر به شهرهای ساحلی هستند.

در جریان شکل‌گیری هویت گردشگرپذیری شهرهای ساحلی، حوزه فعالیت از حد درون‌مرزی فراتر رفته و به سطح برون‌مرزی رسیده است. لذا الزام دیگری که با عملکرد سواحل مرتبط است، مسأله حمل و نقل و نیز برقراری ارتباطات درون‌مرزی و برون‌مرزی است. این عملکرد، ماهیت ارتباطی سواحل را سبب شده است.

هویت در قلمروی بومی یا محلی

منظور از قلمروی یک فضا، محدوده‌ای است که ساکنان، نسبت به آن احساس تعلق داشته و جزئیات فضا را از آن خود می‌دانند. توانایی یک فضا در معطوف داشتن حس تعلق مردم نسبت به خود، گستردگی قلمرو آن را می‌رساند. این قلمرو ممکن است، در کوچک‌ترین حد خود و در مقیاس یک محله مطرح باشد، یا مقیاس گسترده‌تری در حد یک کشور پیدا کند. از آنجایی که سواحل یک کشور، به دلیل برخورداری از پتانسیل‌های طبیعی زیبا و جذاب، به عنوان قطب گردشگری در داخل مرزهای آن کشور مطرح شده‌اند و همه ساله تعداد کثیری گردشگر را به خود جذب می‌کنند؛ می‌توانند به عنوان واحد مقیاس ملی مطرح باشند. این در حالی است که بومیان سواحل نیز از اهمیت گردشگری آنها غافل نبوده و در قلمرو بومی و محله‌ای خود، به تعاملات اجتماعی مشغولند.

هویت یک قلمرو، در ابعاد بومی یا محله‌ای و ملی متفاوت است. به بیان ساده‌تر، هویت یک شهر ساحلی در بُعد درون‌مرزی، برخوردار از قلمرو بومی و محله‌ای؛ و در بُعد برون‌مرزی، برخوردار از قلمرو ملی است. این هویت در قلمرو بومی، از فرهنگ و نوع زندگی مردم شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، هویت بومی ساحل، نتیجه رخدادهای روزمره زندگی بوده و به عنوان یک اصل تغییرناپذیر برای بومیان مطرح است. حال آن‌که همان هویت یکپارچه، در قلمرو ملی به عنوان یک هویت مستقل و جدید، پیش روی گردشگران قرار دارد.

به دلیل بروز مشکلات اشاره شده، گاه و بیگاه تقاضاهایی در خصوص ساماندهی نوار ساحلی در نواحی مختلف از جمله سواحل بندرعباس مطرح می‌گردد. رویکرد مدبرانه در بهسازی یا به عبارتی، باز زنده‌سازی کالبد فضاهای موجود، آن است که با توجه به امکانات و کمبودهای وضع موجود صورت پذیرد و از اقدامات خارج از عرف طبیعی که اغلب، منجر به از بین رفتن هویت غالب منطقه می‌گردد، پرهیز شود. در این نوع نگرش، جایگزین کردن فضاهای جدید به جای بافت فرسوده ساحل، با نگاهی به پیشینه، سوابق دیرینه هویت و فرهنگ منطقه و در راستای حفظ و تعالی آنها و در قالب تکنولوژی و تقاضای روز صورت می‌گیرد.

هویت طبیعی و جغرافیایی سواحل بندرعباس

شکل‌گیری هویت فضاهای شهری، در گرو تأثیر عوامل متعددی همچون اقلیم، طبیعت، توپوگرافی، تاریخ، فرهنگ و سایر امکانات بالقوه است.

در شهرهای ساحلی، عنصر طبیعی شاخصی به نام «دریا»، تعیین‌کننده هویت و چهره اصلی آنهاست. سواحل خلیج فارس، که به دلیل برخورداری از امکان برقراری ارتباط دریایی با سایر کشورهای جنوبی، همچون امارات متحده عربی، قطر، بحرین، کویت و ...، تبدیل به یک قطب اقتصادی فعال شده‌اند، می‌توانند به عنوان بستر مناسبی برای مطالعات معماری و شهرسازی و تأثیرپذیری سیمای شهری از عوامل مختلف اجتماعی - فرهنگی محسوب شوند. چرا که به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد دریا و ترکیب منظر طبیعی و معماری بومی با بناهای جدید، امکان مطالعه و بررسی راهکارهای گوناگون، برای دستیابی به الگوهای تازه معماری و طراحی منظر، در قالب طرح‌های کالبدی - فضایی برای توسعه اقتصادی و همچنین گردشگری این شهرها مهیاست.

همین عوامل کالبدی - فضایی که به تناسب نیاز شهروندان و پتانسیل‌های موجود ایجاد می‌شود، به تدریج هویت‌ساز فضاهای شهری می‌شود.

و توریستی را برای آن پیش‌بینی کرد. وجود ساحل که نقطه تمایز این شهر از سایر شهرهای استان‌های مجاور است، نقطه قوتی برای جذب گردشگر محسوب می‌شود.

جاذبه‌های گردشگری در شهر بندرعباس، در ایجاد تصویر ذهنی‌ای خاص و روشن در خاطرات گردشگران ورودی به این شهر، نقش مؤثری دارد، که سرچشمه گرفته از هویت ساحلی این شهر است.

ویژگی‌های فضایی، محیطی و مکانی، که با شیوه‌های متنوع برداشت بصری، نظیر خاطرات ذهنی مسافران، و تهیه عکس و فیلم از سفر به این منطقه جاودانه می‌شوند، منجر به گردآوری اطلاعات جامعی از مکان مورد نظر می‌گردد که مجموعه‌ای است از شرایط محیطی و محاطی محله، وضع اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و آداب و رسوم حاکم بر روابط اجتماعی شهروندان. گفتنی است در مراجعات بعدی، خاطرات ذهنی گردشگران، از اولین سفر به یک شهر، تبدیل به توقعات بصری و حسی آنان از این شهر می‌گردد.

هویت اقتصادی سواحل بندرعباس

تأثیر مشاغل بومیان بر شکل‌گیری هویت ساحلی بندرعباس

بندرعباس که همچون سایر شهرهای ساحلی، گسترش خطی به موازات دریا داشته است، از حدود ۲۰ کیلومتر ساحل همجوار با خلیج فارس برخوردار است، که از پتانسیل‌های مهم و بارز این بندر محسوب می‌شود.

دستفروشان که در حاشیه ساحل، بساط خود را پهن می‌کنند، به واسطه حضور گردشگرانی که از هنگام غروب تا پاسی از شب، به تفرج در این منطقه می‌پردازند، شکل گرفته‌اند. این تعامل اجتماعی و اقتصادی که در جوار ساحل رخ می‌دهد، به تدریج سبب ترویج فرهنگ داد و ستد در میان گروه‌های مختلف سنی و جنسی ساحل‌نشینان و رونق اقتصادی منطقه می‌گردد. در مواردی، این روابط تا حدی پیش می‌رود که دشواری‌های بسیاری را برای ارتباط میان بافت مسکونی شهر و ساحل پدید می‌آورند.

نگارهای فلزی بر روی درها و حتی رنگ آنها، با وجود بضاعت کم دانش و هنر، ضمن برخورداری از غنای فرهنگی بسیار بالا، تبلور دیگری از هویت دریایی این شهر است.

چشم‌انداز مستقیم این خانه‌ها به ساحل از یک سو؛ و موضوع غالب مشاغل بومیان، یعنی صیادی از سوی دیگر، احساس تعلق به محیط دریا و همجواری محیط کار و زندگی را سبب شده است.

سفرهای دریایی برای ساکنان شهرهای غیر ساحلی، یک سفر هیجان‌انگیز و فوق‌العاده محسوب می‌شود و می‌تواند به عنوان یک جاذبه گردشگری محسوب گردد، حال آن‌که این سفرها برای ساحل‌نشینان، آن‌چنان ملموس است که دریا را جزو قلمروی محلی خود می‌دانند.

توجه به تصویر ذهنی بومیان مناطق ساحلی و تلاش در جهت حفظ خاطرات آنان، تداعی شایسته‌ای از هویت شهری تلقی می‌شود.

از آنجا که عوامل مختلف اقلیمی و جغرافیایی منطقه، در تعیین شغل غالب شهروندان مؤثر است، وجود پتانسیل طبیعی دریا در ایجاد مشاغل مرتبط با آن، نظیر صیادی، توربافی، ماهی‌فروشی، حصیربافی، ملوانی، دریانوردی و غیره، نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند.

تعاملات اجتماعی میان اعضای مختلف یک خانواده و تداوم آن در طی یک نسل، سبب شده است که فرهنگ کار جمعی و گروهی، در میان ساحل‌نشینان رواج یابد.

همکاری، نوع‌دوستی، مهمان‌نوازی، بی‌آلایشی و ساده‌زیستی در روابط اجتماعی، بخشی از تار و پود کالبد شهرهای ساحلی شده است.

هویت حمل و نقلی سواحل بندرعباس

فرهنگ برون‌گرایانه رایج در میان ساحل‌نشینان را، می‌توان نوعی تبلور قدرت و عظمت دریا در معطوف داشتن

متأسفانه سواحل کشور ما، به ویژه سواحل بندرعباس، در شرایط فعلی، فاقد کیفیت فضایی و بصری مناسب است. وجود ساخت و سازهای بی‌قاعده در سبک‌های مختلف معماری، فقدان تشخیص و کم‌رنگ شدن هویت گذشته فضاهای شهری را سبب شده است.

در واقع هدف از هویت‌بخشی به ساحل، ارتقای کیفیت منظر عینی و غنابخشیدن به منظر ذهنی است. البته این ساماندهی و هویت‌بخشی، نمی‌تواند خارج از بستر جغرافیایی، پیشینه فرهنگی - مذهبی، رفتارهای انسانی و دیگر عوامل اجتماعی حاکم بر فضا شکل گیرد.

هویت گردشگری سواحل بندرعباس

در پیشینه فرهنگی مردم، رفتارهای انسانی، در سه گونه سکونت، کاری و تفریحی تقسیم شده‌اند.

از آنجایی که سواحل بندرعباس در دو سطح (مقیاس) شهری و کشوری، می‌بایست با واحدهای درون شهری و برون‌مرزی در تعامل باشند، هویت غالب در سواحل خلیج فارس، از دو دیدگاه قابل تصور است. نخست، هویت تفریحگاهی که مرهون استقرار این بخش در جوار دریاست و دوم، هویت بندرگاهی و ارتباطات دریایی. به ویژه در اقلیم سرزمین ایران، که غالب اوقات خشک و کم‌باران است، همجواری این شهرها با دریا، نقش به‌سزایی در تعیین چهره ساحلی آنها دارد. همان‌گونه که نظریه‌پرداز و برنامه‌ریز شهری، الکساندر، در کتاب خود به نام *زبان الگوها* آورده است: «مردم به واحدهای فضایی هویت‌دار نیازمندند تا به آنها تعلق داشته باشند». منظور از واحد فضایی در مقیاس بومی، همان کوچک‌ترین جزء قلمروی شهری، یعنی محله است.

امروزه در بسیاری از شهرهای ساحلی خلیج فارس مانند بندرعباس، «ساحل» حکم حیاط خانه‌های موجود را برای ساحل‌نشینان دارد. به عبارت دیگر، خلیج فارس برای ساحل‌نشینان، مقیاس «محلی» داشته و آنان، کشورهای همسایه جنوبی خلیج فارس را، همسایگان آن سوی حیاط خود می‌دانند که این نگاه، بسیار مردمی و بومی است. نقش و

می‌گیرند. از این‌رو، خوانایی و خاطره‌انگیزی، یا تطبیق چهره و ورودی شهر با تصاویر ذهنی افراد، از اهمیت بسیاری برخوردار است.

به همین منظور، ایجاد و حفظ جلوه‌های خاطره‌انگیز یک فضا، در خلق تصویر ذهنی «مانا» و «جاودانه» از آن فضا، نقش به‌سزایی دارد. این نقاط خاطره‌انگیز، ممکن است مربوط به بناهای واجد ارزش میراثی این منطقه، یا جاذبه‌های طبیعی آن باشد. شماری از این موارد، در شهر تاریخی بندرعباس، متعلق به آبگرم و کوه گنو، معبد هندوها و اسکله قدیم است که واجد ارزش تاریخی هستند.

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در روند بهسازی یا ساماندهی لبه ساحل، پیروی از پیشینه فرهنگی و آداب زندگی بومیان، به انضمام رعایت ناب‌ترین اصول معماری بومی، کمک شایانی در ایجاد حس «خاطره‌انگیزی» فضا دارد.

انطباق مسیرهای حرکتی با خطوط توپوگرافی زمین، هماهنگی نوع پوشش‌های گیاهی، اعم از سایه‌انداز، مرتعی و یا جنگلی، با مقتضیات اقلیمی و جغرافیایی منطقه؛ و همچنین تعامل شخصیت طبیعی شهر با نوع انتظارات شهروندان در ارضای حس تعلق افراد، اهمیت زیادی دارد.

راهکارهای حفظ کالبد و هویت ساحلی بندرعباس

در توسعه کالبدی فضایی این شهرهای لبه ساحل به عنوان یک عامل محدودکننده و در عین حال بسیار با ارزش، مطرح است.

چنان‌چه در فرایند توسعه شهر، پیشروی به سوی دریا (استحصال دریا)، لازم و ضروری باشد، می‌باید ضمن رعایت مسائل زیست محیطی، همچون پرهیز از تخریب زیستگاه‌های ساحلی و دریایی و نیز ایجاد تغییر در الگوهای رفتاری و مهاجرت آبیان و نهایتاً ساکنان بومی این مناطق به بخش‌های دیگر، این توسعه به نحوی صورت پذیرد که ورودی‌های قبلی، قابلیت اتصال به بافت شهر را دارا باشند و همچنین خاطره و شخصیت خود را نیز از دست ندهند.

توجه ساکنین ساحل به سوی خود دانست. سواحل ایران، در حکم پیشانی ارتباطات برون‌مرزی این کشور محسوب می‌شوند، بنابراین می‌توانند به عنوان تجلی‌گاه فرهنگ، هنر و تمدن چند هزارساله این سرزمین کهن، عمل کنند.

به عبارت دیگر، سواحل در کشور ما، در حکم دروازه‌های عبور و مرور دریایی و زمینی مطرح هستند. ورودی‌هایی که تعریف‌کننده لبه‌های کشور نیز محسوب می‌شوند، باید ضمن برخورداری از حس «تشخص»، سه ویژگی «خاطره‌انگیزی»، «نمادین بودن» و «انعطاف‌پذیری» را در خود داشته باشند. این ورودی‌ها که مبین چهره و هویت بستر خود هستند، می‌باید شایسته تمدن دیرینه سرزمین خود نیز باشند.

«تشخص»، یک مؤلفه کیفی است که عموماً، الگوها در شکل‌گیری آن مؤثرند. این الگوها، گاه به ظاهر بی‌مأخذ به نظر می‌رسند و گاه تبلور روشنی از پیشینه شهر، عوامل فرهنگی، آداب و رسوم و سنن رایج در میان جوامع کوچک و بزرگ آن سرزمین هستند؛ که البته این نظام فرهنگی جامعه، از عوامل اقلیمی، طبیعی، محیطی و ساز و کار لازم برای زندگی و روابط اجتماعی حاکم بر منطقه نیز، بی‌تأثیر نیست.

هویت خاطره‌انگیزی سواحل بندرعباس

کیفیت‌هایی که در ویژگی‌های تشخیص این ورودی‌های کشور (سواحل خلیج فارس) از آنها نام برده شد، در فرایند معماری، از ابزارهایی همچون سبک معماری غالب منطقه، مصالح بومی قابل استفاده در محل و رنگ سازگار با اقلیم آن مرز و بوم، برای تجلی خود بهره می‌جویند. این ویژگی‌ها، در اغلب تصاویر ذهنی که از دورنمای شهرهای ساحلی جنوب ایران در اذهان باقی است، به چشم می‌خورد. هویت خدماتی، مسکونی، صنعتی، ارتباطی و توریستی این شهرها، اغلب به وسیله نشانه‌هایی که به صورت طبیعی یا مصنوع در دورنمای شهر وجود دارند، مشهود است.

این تصاویر و نشانه‌ها، که در قدیم معرف شهر محسوب می‌شدند، در گذر زمان، جزء لاینفک و جدایی‌ناپذیر سیمای شهر تلقی شده و در زمره انتظارات مراجعین به شهر قرار

منابع

- پاکزاد، جهانشاه. ۱۳۸۴. راهنمای طراحی شهری در ایران.
- مطالعات طرح مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی (ICZM)، گزارش سال ۱۳۸۴.
- مطالعات و طراحی ساماندهی سواحل ۲۰ کیلومتری بندرعباس، مهندسین مشاور هرمپی، بهمن‌ماه ۱۳۸۵.
- مطالعات و طراحی مرکز اسناد خلیج فارس در بندرعباس، مهندسین مشاور هرمپی، مهرماه ۱۳۸۵.
- محمودی، محمدمهدی. مهر ۱۳۸۲. نقد و تحلیل کالبد پیاده‌راه به عنوان یک نمونه زنده شهری و شریان زندگی اجتماعی و مدنی، دانشگاه تهران دانشکده هنرهای زیبا. طرح پژوهشی.

علاوه بر آن، شناخت عوامل خطرزا در تغییر یا تحول هویت و چهره قدیم شهر؛ و نیز تعریف سیمای جدید شهر توسعه یافته، جزو ضروریات است.

کاربری‌ها، کالبد جداره‌ها و احجام تشکیل دهنده منظر شهری قدیم، می‌باید در فرایند توسعه، قابلیت تبدیل برای نیازهای داخل شهر را دارا باشند و منظر یا سیمای شهری جدید، با توجه به دانه‌های شاخص و کاربری‌های قدرتمند، در ایجاد تصویر ذهنی و خاطره جمعی مردم از محل شکل گیرد. سازگاری، همگونی و سلسله مراتب در پرده‌های مناظر و پرسپکتیوها، که در هر لحظه، تصویری در ذهن بیننده ثبت می‌کند، سبب قوت و قدرت خاطره‌انگیزی هویت و چهره ماندگار شهر است. تعدد کاربری‌هایی که نشانگر فعالیت‌های بومی مردم منطقه است، در راسته‌های قدیم و شریان اصلی تشکیل دهنده شهر، تعامل نزدیک فرهنگ هویت‌مند مردم و مشاغل آنها را می‌نمایاند. حفظ دانه‌ها و احجام شاخص دوره‌های تاریخی و نیز انتقال کاربری‌های خدماتی و آلاینده به لایه‌های پشت شهر، در تقویت خاطره‌ها از شهر، مؤثرند. حفظ و نگهداری کاربری‌هایی که در طی ادوار مختلف و میان نسل‌های متوالی تداوم یافته‌اند، در حوزه و قلمروی خود، بر ماندگاری چهره و هویت شهر تأثیر به‌سزایی دارد. گفتنی است، شناسایی تصویر ذهنی مسافری و شهروندان از شهر، در تدقیق اهداف حفظ هویت شهری، از اهمیت زیادی برخوردار است.